

Justitieombudsmannen
Per Lennerbrant

Kritik mot ett yttre befäl för att han beslutade om ett gripande av en misstänkt utan att det fanns rättsliga förutsättningar för det och mot ett jourutredningsbefäl för att förundersökningen inte hanterades på ett acceptabelt sätt

Beslutet i korthet: En 16-åring misstänktes för ett allvarligt brott. Ett yttre befäl beslutade att den unge, som då befann sig i skolan, skulle gripas. En annan polis genomförde gripandet, drygt en timme senare.

Ett frihetsberövande av den som är misstänkt för brott ska som huvudregel ske genom ett beslut om anhållande som fattas av en åklagare. Endast om ett frihetsberövande måste ske omedelbart och ett åklagarbeslut inte kan avvaktas får en polis gripa den misstänkte. JO konstaterar att omständigheterna inte var sådana att ett åklagarbeslut inte kunde avvaktas. Till detta kommer att ett beslut om gripande, till skillnad från ett anhållande, förutsätter att den misstänkte är fysiskt närvarande för den polis som fattar beslutet. Ett polisbefäl kan alltså inte, ens i ett brådskande fall, besluta att en annan polis ska gripa en misstänkt på det sätt som skedde. JO ser allvarligt på att befälet beslutade att 16-åringen skulle gripas och kritiserar honom för det.

Vidare konstaterar JO att förundersökningen snarast skulle ha lämnats över till åklagare, vilket inte skedde. Frihetsberövandet anmäldes inte heller till åklagare med den skyndsamhet som rättegångsbalken kräver. Dessutom hölls ett anhållningsförhör med 16-åringen innan åklagare underrättades, vilket i det här fallet var i strid med Polismyndighetens riktlinjer. JO kritiserar det ansvariga jourutredningsbefälet för dessa brister.

Polismyndigheten kritiseras för ytterligare brister som kommit fram i granskningen.

Anmälan

I en anmälan som kom in till JO den 29 augusti 2024 förde AA fram klagomål mot Polismyndigheten med anledning av att hans då 16-årige son, i JO:s beslut benämnd NN, misstänktes för brott. AA uppgav i huvudsak följande.

Polisen tillgodosåg inte NN:s rättigheter som minderårig. Det var ingen från socialtjänsten närvarande trots att NN hade gripits och befann sig hos polisen i flera timmar. Inte heller hade NN någon försvarare vid förhör trots att polisen delgav honom misstanke om brott och ställde initiala frågor. NN kunde efter

händelsen inte berätta vad polisen frågat honom om. AA upplevde att NN var i chock och inte förstod vad som hänt.

Utredning

JO begärde att Polismyndigheten skulle yttra sig över det som fördes fram i anmälan. Yttrandet skulle särskilt beröra frågorna om var och när gripandet av NN genomfördes, när gripandet anmäldes till åklagare och om socialnämnden underrättades om brottsmisstanken och gripandet.

Polismyndigheten (juristen BB) yttrade sig den 4 mars 2025 efter att upplysningar lämnats av bl.a. berörda befattningshavare och företrädare för det aktuella polisområdet.

Av Polismyndighetens yttrande och handlingarna i övrigt framgår i huvudsak följande.

Den 27 augusti 2024 upprättades en polisanmälan mot NN för en våldtäkt som skulle ha begåtts tidigare samma dag. Det yttre befälet CC beslutade kl. 12.30 att NN skulle gripas. CC har uppgett att han bedömde att det fanns risk för att NN kunde undanröja bevis såsom kläder och mobiltelefon (kollusionsfara) om han inte greps omedelbart. Vid gripandet togs stor hänsyn till NN:s ålder och att han exponerades så lite som möjligt. Enligt CC övervägde han inte att kontakta åklagare under det inledande skedet.

Gripandet verkställdes kl. 13.45 på NN:s skola. Han togs ut ur klassrummet av en rektor och civilklädd polis mötte upp inne i skolan. NN fördes till en polisbil en bit bort från skolan där en patrull bestående av polisassistenter DD och EE tog över gripandet. CC informerade NN:s mamma om att NN var gripen och misstänkt för brott. CC har uppgett att han inte visste att vårdnadshavarna bodde på olika adresser. Hade han vetat det hade han underrättat även AA, men nu missade han det.

Efter att NN gripits transporterades han till sjukhus för kroppsbesiktning, enligt beslut av jourutredningsbefälet FF. Vid sjukhuset uppstod väntetid och patrullen kontaktade FF för direktiv. FF beslutade att NN skulle delges misstanke om brott samt informeras om sina rättigheter som misstänkt. FF har uppgett att det fördes på tal med ingripande personal att anmäla gripandet till åklagare men förutsättningarna ändrades när kroppsbesiktningen drog ut på tiden.

Ett s.k. anhållningsförhör hölls med NN i polisbilens utanför sjukhuset kl. 14.10. Förhöret pågick i fyra minuter och hölls av DD. Enligt vad DD uppgett i sina upplysningar till JO informerade han NN flera gånger om dennes rätt att vara tyst. Efter att NN delgetts misstanke om brott och informerats om sina rättigheter ville NN förklara sin inställning till misstanken. DD upprepade att NN inte borde yttra sig utan försvarare närvarande men antecknade det NN sa och avslutade därefter förhöret.

Jourutredningsbefälet GG tog över utredningen i samband med att han gick på kvällspasset. Han anmälde gripandet till åklagare kl. 17.42 som hävde det kl. 17.50. GG informerade patrullen om åklagarens beslut. När kroppsbesiktningen var klar verkställde de åklagarens beslut och körde hem NN.

Lokalpolisområdeschefen II har i JO:s utredning uppgett att han utifrån befattningshavarnas redogörelser inte finner några brister i de olika momenten som vidtagits. Från det att uppgifterna kom in till polisen är det hans uppfattning att berörda befattningshavare har fört en dialog och tillvaratagit både målsägandens och den misstänktes rättigheter. CC har framfört liknande synpunkter.

Sektionschefen JJ och företrädare för det aktuella polisområdet har uppgett att det vid genomgång av ärendet noterats flera allvarliga brister bl.a. när det gäller ledning av förundersökningen, beslut om gripande och kontakt med åklagare. De har redovisat ett antal åtgärder som vidtagits med anledning av det inträffade, bl.a. tydliggörande av regler om gripande samt riktlinjer för ledning av en förundersökning och överlämnande till åklagare.

Polismyndigheten redogjorde för rättslig reglering och redovisade följande bedömning.

Polismyndigheten kan konstatera att myndighetens hantering vid ingripandet mot [NN], som var 16 år vid tidpunkten för den aktuella händelsen, har brutit i flera avseenden. De främsta bristerna är att frihetsberövandet av [NN] inte underställdes en åklagare och att åklagare inte skyndsamt underrättades om gripandet.

Som redovisats ... ska ett frihetsberövande av den som är misstänkt för brott som huvudregel ske genom ett beslut om anhållande som fattas av en åklagare. I ett brådskande fall får en polis gripa personen, om det finns skäl för ett anhållande. Gripande är alltså en provisorisk åtgärd i avvaktan på åklagares beslut om anhållande. Om åtgärden utan olägenhet kan skjutas upp, eller om det finns tid att hinna kontakta en behörig beslutsfattare, är det således inte fråga om ett brådskande fall (se JO:s beslut 2023-03-28, dnr 2676-2022 och där gjorda hänvisningar).

[NN] befann sig i skolan vid den aktuella tidpunkten och det är svårt att se att det inte skulle ha varit möjligt att kontakta åklagare för prövning av frågan om [NN] skulle frihetsberövas. Sammantaget kan utredningen i efterhand inte anses visa att det var fråga om ett sådant brådskande fall som avses i 24 kap. 7 § RB [rättegångsbalken, JO:s anm.]. Därför saknades förutsättningar att gripa [NN] på det sätt som skedde. Man skulle i stället ha låtit en åklagare pröva om det fanns skäl för ett anhållande.

Mot bakgrund av nämnda bestämmelser, relevanta JO-uttalanden och myndighetens riktlinjer [*i Polismyndighetens redogörelse för den rättsliga regleringen, utelämnad här, JO:s anm.*] är det tydligt att när en ung misstänkt frihetsberövats ska det anmälas till åklagare skyndsamt. Skälet till det är att det åligger åklagaren att bl.a. pröva förutsättningarna för frihetsberövandet och behovet av att tillse att den frihetsberövade får juridiskt biträde. Det har tyvärr inte skett i [NN:s] fall. [Jourutredningsbefälet FF] borde ha förstått att gripandet av [NN] skulle ha anmälts till åklagare skyndsamt och agerat för att det skulle ske. I vart fall kunde [FF] ha informerat åklagare om händelsen när [FF] fick

information om den långa väntetiden som uppstod i väntan på kroppsbesiktning. Det dröjde drygt fyra timmar innan gripandet anmäldes till åklagaren, vilket inte är förenligt med kravet på att ett gripande skyndsamt ska anmälas till åklagaren.

Patrull [DD] och [EE:s] agerande är förstäligt utifrån de direktiv de har fått av [FF] och med hänsyn till den långa väntetiden som uppstått. De har delgett [NN] misstanke om brottet och informerat om [NN:s] rättigheter, bl.a. rätten till försvarare, samt upprepade gånger angett att [NN] inte ska avge inställning till brottet eller någon berättelse i det skedet. När [NN] ändå har gjort det har de antecknat det som sagts för vidare avrapportering. Att [NN] inte har fått sin rätt till ett juridiskt biträde tillgodosett vid detta inledande förhör är naturligtvis mycket beklagligt. Troligen hade även det kunnat förhindras om en tidigare kontakt med åklagare hade tagits.

Underrättelse till vårdnadshavare förefaller ha skett inom en rimlig tid efter att misstanke om brott uppstått. Dock har man missat att underrätta båda vårdnadshavarna.

Polismyndigheten konstaterar slutligen att socialnämnden varken underrättats i samband med brottsmisstanken eller gripandet, vilket också är en brist.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det aktuella ingripandet inte har hanterats i enlighet med gällande rättslig reglering. Detta är givetvis mycket beklagligt.

Rättsliga utgångspunkter

Ledningen av en förundersökning

En förundersökning inleds efter beslut av bl.a. Polismyndigheten eller åklagaren. En förundersökning inleds även genom att en polisman beslutar om och verkställer ett tvångsmedel enligt 24–28 kap. rättegångsbalken (RB). Om förundersökningen har inletts av Polismyndigheten och saken inte är av enkel beskaffenhet, ska ledningen av förundersökningen om brottet övertas av åklagaren, så snart någon skäligen kan misstänkas för brottet. Åklagaren ska också i annat fall överta ledningen när det är motiverat av särskilda skäl. (Se 23 kap. 3 § RB.)

Förundersökning mot den som inte har fyllt 18 år ska ledas av en åklagare eller en anställd vid Polismyndigheten som myndigheten har förordnat (se 2 § lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare [LUL]).

Enligt Polismyndighetens riktlinjer för ledning av förundersökning i brottmål (PM 2019:11) ska undersökningen, oavsett om någon är skäligen misstänkt för brottet eller inte, ledas av åklagare när brottet innefattar en sexuell handling mot någon som är under 18 år. Om Polismyndigheten har inlett förundersökningen ska den snarast överlämnas till åklagaren. (Se avsnitt 3.)

Undersökningsledaren ansvarar för förundersökningen i dess helhet. Han eller hon ska se till att utredningen bedrivs effektivt och att den enskildes rättssäkerhetsintressen tas till vara. Undersökningsledaren ska också ge dem som biträder honom eller henne behövliga direktiv för arbetet. (Se 1 a § förundersökningskungörelsen.)

Gripande

En polisman får i brådsakande fall gripa en person utan att åklagare fattat beslut om att personen ska anhållas (se 24 kap. 7 § första stycket RB). Ett gripande med stöd av denna bestämmelse är en provisorisk åtgärd och får tillgripas endast om ett beslut om frihetsberövande måste fattas omedelbart och ett åklagarbeslut i fråga om anhållande inte kan avvaktas (se JO 2003/04 s. 67, dnr 194-2001, och mitt beslut den 28 mars 2023, dnr 2676-2022).

Ett beslut om gripande kan, till skillnad från anhållande och häktning, inte fattas i utevaro, det vill säga när den misstänkte inte är närvarande. I stället ankommer det på den polisman som direkt på platsen ställs inför en situation där frågan om frihetsberövande aktualiseras att ta ställning till om det föreligger gripandeskäl. Ett polisbefäl kan således inte beordra ett gripande. (Se bl.a. JO 1991/92 s. 52, dnr 1407-1987, och JO 2003/04 s. 67, samt Lindberg, Straffprocessuella tvångsmedel, femte uppl., s. 261 och 269.)

Anhållningsförhör och anmälan till åklagare

Om någon har gripits ska han eller hon så snart som möjligt förhöras (ett s.k. anhållningsförhör). Har åklagaren inte redan underrättats om frihetsberövandet, ska det skyndsamt anmälas till honom eller henne. Åklagaren ska efter förhöret omedelbart besluta om den misstänkte ska anhållas. (Se 24 kap. 8 § andra stycket RB.) Med att frihetsberövandet ska anmälas skyndsamt avses att anmälan ska ske snarast möjligt efter gripandet (se JO:s beslut den 9 april 2010, dnr 3741-2008, och Lindberg, a.a., s. 274).

JO har uttalat att det är särskilt angeläget att åklagaren snarast underrättas om gripandet när den gripne är under 18 år och att det i sådana fall ofta är lämpligt att det sker redan innan ett förhör har hållits med den misstänkte (se JO 2016/17 s. 427, dnr 6383-2014). Enligt Polismyndighetens riktlinjer om åklagarkontakt inför förhör med gripen m.m. (PM 2018:5), ska åklagare alltid kontaktas före ett anhållningsförhör om den misstänkte är under 18 år (se avsnitt 4.2).

Rätten till tillgång till försvarare

En person som misstänks för ett brott har en generell rätt att biträdas av en försvarare för att förbereda och utföra sin talan (se 21 kap. 3 § första stycket RB). Vid ett förhör med en misstänkt har han eller hon som utgångspunkt rätt att ha sin försvarare närvarande (se 23 kap. 10 § fjärde stycket RB). Denna rätt gäller redan från det första förhöret.

Om rätten till försvarare inte kan tillgodoses bör endast ett s.k. delgivningsförhör hållas. Ett sådant förhör ska vara kortfattat och inriktat på att delge brottsmisstanken och få besked om den misstänktes inställning till den. (Se t.ex. mitt beslut den 28 februari 2022, dnr 367-2020.)

Underrättelse till vårdnadshavare och socialnämnd m.m.

Om någon under 18 år är skäligen misstänkt för brott, ska vårdnadshavaren omedelbart underrättas och kallas till förhör som hålls med den unge. Om

brottet kan leda till fängelse ska även socialnämnden genast underrättas. (Se 5 § första stycket och 6 § första stycket LUL). Kravet på underrättelse syftar bl.a. till att vårdnadshavare och socialnämnd ska få kännedom om brottsmisstanken för att kunna ge det stöd och den hjälp som den unge behöver (se prop. 1987/88:135 s. 33 och prop. 1994/95:12 s. 66).

Om den unge har gripits, anhållits eller häktats på grund av brottsmisstanken ska vårdnadshavaren och socialnämnden underrättas om detta och om skälen för det samtidigt med underrättelsen om brottsmisstanken eller annars omedelbart respektive genast efter frihetsberövandet (se 5 § första stycket och 6 § andra stycket LUL).

Det finns i förhållande till vårdnadshavare vissa undantag från kraven på underrättelse och kallelse till förhör (se 5 § andra och tredje styckena LUL).

En företrädare för socialtjänsten ska närvara vid förhör med en misstänkt som inte fyllt 18 år och brottet kan leda till fängelse, om det inte finns särskilda skäl mot det och det kan ske utan men för utredningen (se 7 § LUL).

Barnkonventionen

FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) gäller, enligt vad som nu är av intresse, som lag i Sverige. En grundprincip i barnkonventionen är att barnets bästa ska beaktas i första hand vid alla åtgärder som rör ett barn (se artikel 3.1).

Överväganden om barnets bästa bör dokumenteras (se bl.a. mina beslut den 22 februari 2024, dnr 9534-2022, samt den 26 februari 2024, dnr 8588-2022 och 2154-2023). Enligt Polismyndighetens beslutsstöd för barnets bästa vid tvångsmedel riktade mot barn ska dokumentationen göras i myndighetens utredningssystem.

Bedömning

Polismyndighetens åtgärder

Jag uppfattar anmälan som att den framför allt avser att NN:s rättigheter inte tillgodosågs vid förhöret och även i övrigt sedan han frihetsberövades av polisen. Utöver dessa frågor kommer jag att beröra vissa andra aspekter av de åtgärder som vidtogs.

Det framgår av utredningen att en 15-årig målsägande kom till polisstationen tillsammans med sin mamma vid lunchtid den 27 augusti 2024 för att göra en brottsanmälan. Personal vid målsägandens skola hade då redan berättat för polisen vad som skulle ha hänt. Ett förhör hölls med målsäganden och hennes mobiltelefon togs i beslag. Uppgifterna i förhöret gav upphov till en misstanke om våldtäkt med NN som misstänkt.

Som anges i den rättsliga regleringen skulle förundersökningen i det läget snarast ha lämnats över till en åklagare. Det var jourutredningsbefälet FF som, i egenskap av undersökningsledare, var ansvarig för att det gjordes.

Förundersökningen lämnades emellertid inte över till åklagare. I stället fattade det yttre befälet CC ett beslut om att NN skulle gripas. NN befann sig då i skolan och frihetsberövades av annan polis, drygt en timme senare.

Till att börja med vill jag säga att ett frihetsberövande av den som är misstänkt för brott som huvudregel ska ske genom ett beslut om anhållande som fattas av en åklagare. En polis får gripa en misstänkt endast om beslutet om frihetsberövande måste fattas omedelbart och ett åklagarbeslut inte kan avvaktas.

Av utredningen framgår att det, under den tid som förflöt efter att CC fattat sitt beslut, hanns med att bl.a. kontakta en rektor vid NN:s skola och engagera civilklädd polis. Jag kan därför konstatera att omständigheterna inte var sådana att ett åklagarbeslut inte kunde avvaktas.

Vidare förutsätter ett beslut om gripande, till skillnad från ett anhållande, att den misstänkte är fysiskt närvarande för den polis som fattar beslutet. Ett polisbefäl kan alltså inte, ens i ett brådskande fall, besluta att en annan polis ska gripa en misstänkt på det sätt som skedde här. Även om CC ansåg att det fanns en kollusionsfara genom att NN kunde undanröja bevis och därför skyndsamt behövde frihetsberövas, saknades det således rättsliga förutsättningar för hans beslut.

Jag finner vidare anledning att uttala följande.

Ett frihetsberövande ska skyndsamt anmälas till åklagare. Eftersom NN var under 18 år skulle åklagare kontaktas före ett anhållningsförhör. Så skedde emellertid inte. I likhet med Polismyndigheten anser jag att det ansvariga jourutredningsbefälet FF borde ha agerat och sett till att åklagare skyndsamt informerades om att NN gripits. Det dröjde dock cirka fyra timmar innan åklagare underrättades om frihetsberövandet. Då hade anhållningsförhöret med NN redan hållits. FF hanterade inte förundersökningen på ett acceptabelt sätt.

Jag noterar att frihetsberövandet upphävdes kort tid efter att det anmälts till åklagare.

När det gäller anhållningsförhöret med NN kan jag konstatera att det från polisens sida var begränsat till att delge NN brottsmisstanken och informera honom om hans rättigheter som misstänkt. Mot den bakgrunden ger det inte anledning till kritik att någon försvarare inte var närvarande. Detsamma gäller det förhållandet att varken vårdnadshavare eller företrädare för socialtjänsten hade kallats till det förhöret.

CC underrättade på eftermiddagen NN:s mamma om att NN var gripen och misstänkt för brott. CC har uppgett att han inte visste att AA bodde på en annan adress och missade därför att underrätta honom. Det hade naturligtvis varit önskvärt att även AA underrättats om misstanken och frihetsberövandet. Omständigheterna var dock sådana att frånvaron av underrättelse till honom inte ger anledning till något ytterligare uttalande från min sida i det här fallet.

Socialnämnden underrättades emellertid först den 5 september 2024, vilket inte är godtagbart.

Kritik och avslutande synpunkter

Det måste ställas höga krav på att poliser, och särskilt sådana i befälsställning, behärskar lagstiftning och andra föreskrifter som reglerar deras yrkesutövning. Reglerna i 24 kap. RB om frihetsberövande intar här en central ställning. Det som har kommit fram i ärendet visar dessvärre på bristande kunskaper om detta. Dessutom saknas det helt dokumentation om på vilket sätt NN:s bästa beaktades, trots att han befann sig hos polisen i mer än fem timmar.

Jag ser allvarligt på att det yttre befälet CC beslutade att NN skulle gripas och han kritiseras för det. Vidare ska jourutredningsbefälet FF kritiseras för att han inte såg till att förundersökningen snarast lämnades över till åklagare, att frihetsberövandet av NN inte skyndsamt anmälades till åklagare och för att anhållningsförhåret hölls innan anmälan till åklagare gjordes.

Polismyndigheten kritiseras för att socialnämnden inte underrättades tillräckligt skyndsamt och för bristerna i dokumentationen av hur NN:s bästa beaktades.

Vissa befattningshavare i chefs- och befälsställning som yttrat sig i JO:s utredning har uppgett att de inte kunnat se några direkta fel i hanteringen av det aktuella ärendet. Mot bakgrund av vad som kommit fram är det anmärkningsvärt. Dock har såväl sektionschefen som det berörda polisområdet i sina yttranden identifierat brister som förekommit och redogjort för åtgärder som vidtagits. Jag ser positivt på detta.

Vad som i övrigt kommit fram ger inte anledning till något uttalande från min sida.

Ärendet avslutas.

Beslutet har fattats av JO Per Lennerbrant. Dokumentet har fastställts digitalt och har ingen underskrift.

Rättssakkunniga Rebecka Olsson har föredragit ärendet och byråchefen Nils Västberg har deltagit i beredningen.